

Døden er en ensom sag

For den russiske instruktør Alexander Sokurov er ensomheden og døden de betingelser for menneskelig eksistens, som vi ikke kan undslippe.

Absolut mørke. Absolut stilhed. Det er som om filmen endnu ikke er startet. Så brydes stilheden af en fløjte, måske fra et skib. En fjern havn i gråt dagslys og tømmer, der flyder i vandet. En mølleagtig konstruktion på og af tømmer. Den drives langsomt rundt af mennesker i slidt tøj. Skift væk fra de grovkornede dokumentariske sort-hvid-billeder da fiktionen starter i næste indstilling med en vandrer, der bevæger sig gennem grønklædte bakker. Han når en bakkekam og smider, med ryggen til, sin jakke ned bag den. Så lader han sig falde og følger jakken. Tomheden fylder lærredet.

Starten på Sokurovs film etablerer aldrig så meget tid, rum og personer, som rytme og stemning. Hvor Lars von Trier har taget Tarkovsky og krydret med fortællingen, betoner han den lyriske dimension hos Tarkovsky. Derfor er det også umuligt at reducere filmene til kausale referatvenlige former uden at fratage dem det lyriske lag, der trods alt ligger over og ikke under fortællingen.

af Henrik Uth

En distanceret men paradoksalt intens tone bærer ikke kun *Menneskets ensomme stemme* men også *Den anden kreds*. Begge film kan nu ses i Posthus Teatret. Der er tolv år mellem de to film. Sokurov (født 1951) havde arbejdet indenfor tv, inden hans afgang fra statens filmskole med netop *Menneskets ensomme stemme* i 1978. Filmen vandt Bronzeleoparden ved festivalen i Locarno i 1987 efter at have været forbudt af de russiske myndigheder, og tre år senere i 1990 kom *Den anden kreds*.

Mellem de to film har han lavet meget frie fortolkninger af henholdsvis Shaw (*Heartbreak House*), brødrene Strugatsky (*En million år før dommedag*) og Flaubert (*Madame Bovary*) samt kortfilm og et utal af dokumentarfilm.

Siden *Den anden kreds* har han lavet *Whispering Pages* over motiver fra

forrige århundredes russiske litteratur (Dostojevski, Gogol m.fl.) og her skabt en poetisk filmisk parallel til prosaen.

Uden klicheer

Menneskets ensomme stemme, der er adapteret fra to fortællinger af den russiske forfatter Andrej Platonov, vidner om en ihærdig debutant, der vender alle begrænsninger til egen fordel. Sokurov har ikke kun kæmpet mod den russiske censur. Dårligt filmmateriale, sammenblandinger af farve- og sort-hvid-materiale, et minimalt budget med få locations og agerende, som ovenikøbet er amatører, bidrager altsammen til en unik og vel at mærke helstøbt film. Sokurov har en egen poetisk tone, hvor han blander sine strimler med dokumentarklip og i det hele taget manipulerer nænsomt med filmmediet ved brug af negative billeder, stop motion og indkopierede billeder.

Selvom Sokurov i *Den anden kreds* fortsætter stilen fra *Menneskets ensomme stemme*, nærmer han sig en ekstrem minimalisme, hvor handling

gen nærmest forsvinder bort i de lange indstillinger. I en af de sidste sekvenser bæres kisten ud af lejlig-heden, ned ad trapperne og ud og væk i mørket uden at kameraet bevæger sig andet end et par meter op og ned og frem. Fem minutter uden klipning, hvor enhver klassisk fortalt film havde sparet det hele væk med en ellipse.

I 80'erne støttede Tarkovsky Sokurov, da dennes film var forbudte og var medvirkende til at *Menneskets ensomme stemme* overhovedet kom frem. Derfor er det naturligt at filmen er 'tilegnet mindet om Tarkovsky i taknemmelighed'. Men det er, som det burde fremgå, ikke kun en praktisk filmpolitisk gæld til Tarkovsky, som Sokurov hermed indfrier.

Han er dybt inspireret af Tarkovsky og dennes indgangsvinkel til filmkunsten. Det er samme søgen efter ægthed, hvor han pejler mellem egne subjektive indtryk og en objektiv gengivelse af virkeligheden. Han insisterer på at gengive livet uden at skulle opfatte filmmediet som et sprog med et fastlagt ordforråd. Tarkovsky illustrerer tankegangen:

"Så snart en mise en scène bliver et tegn, en kliche, et koncept (hvor originalt det så må være), så bliver alt – karakterer, situationer, psykologien – skematisk og falsk". (Sculpting in time p. 25)

Ingen andre at huske på

Nikita er i *Menneskets ensomme stemme* netop hjemvendt fra krigen, da han i en skov møder den medicinstuderende Ljuba. Han besøger hende ofte, og da hendes veninde dør, beslutter de at flytte sammen. De gifter sig og overvejer at få børn sammen, da han forsvinder uden varsel. Hun vandrer rundt langs søen, i den tro at han er druknet, og forsøger endda at drukne sig, inden hans far efter adskillige måneder finder ham og henter ham hjem fra en anden by.

I filmens hovedscene skal Nikita og Ljuba tilbringe natten sammen og sidder side om side på sengekanten. Hendes ben dingler ved sengekanten, mens forventningen lyser fra deres ansigter. Tavsheden er langvarig, inden hun bryder den med "Vi må først have noget at spise". Så sidder de ved bordet, hvor hun nøder ham med et gentagent "spis". De omfavner hinanden, men må stoppe, da Nikitas hjerte banker for voldsomt. Mens han vil tænde op i ovnen, ryger hun trist sin cigaret. Hun klæder

sig af, mens han kigger forlegent ned, inden han rejser sig og klæder sig af bag skærmen. I sengen sker der intet, og hun vender ryggen til.

Det er ikke et tilfældigt første møde eller one night stand, men aftenen efter deres bryllup, der er om muligt endnu mere trøstesløs end bryllupsnatten. I starten virker deres forventningsfulde kejtethed charmerende, men som aftenen skrider frem, bliver det tydeligt at uskylden ikke overvinder alle hindringer, men må give fortabt. Personerne er fanget i en tragisk ubehjælpssom isolation.

Når Ljuba spørger, om han vil huske hende, svarer han, at han ikke har andre at huske på.

Ensomheden er det vilkår, som parret forsøger at overskride. De forsøger at nå hinanden og til sidst vender Nikita også tilbage. Men der er ingen egentlig forsoning mellem dem eller forløsning for publikum. De finder tilsyneladende bare sammen. Måske fordi de ved, at ensomheden er dødelig – eller som Ljuba udtrykker det: "Folk dør, fordi de er alene og ingen elsker dem".

Livet efter døden

I *Den anden kreds* illustreres Ljubas ord glimrende, for selvom sønnen er vendt tilbage, mens faderen er syg, dør faderen ensom.

Sønnen kæmper sig vej gennem sneen efter at have ringet efter en læge til sin syge far, men da han kommer tilbage er faderen allerede død. Sønnen får nu besøg af lægen, balsamørerne, bedemanden og få bekendte, der lige kommer ind for at sige et sidste farvel. Til slut bæres kisten ned ad trappen og sønnen efterlades blandt faderens ejendele. Han samler det vigtigste i et lagen og brænder det.

Den anden kreds er en lavmælt og handlingsløs skildring af døden set fra den efteladters synsvinkel, uden at man får adgang til dennes indre.

En tåre røber sorgen, men intet andet. Det bliver endnu et af dødens ritualer, men hvad tåren egentlig indeholder afsløres aldrig. Følelserne og tankerne når vi aldrig ind til.

Vi ser bare de absurde begivenheder. Livets og dødens klicheer uden noget filter af filmiske klicheer. Sammenstødet står mellem den efterladte søn og en professionel – en bedemand, der ved hvordan tingene skal gå for sig. Det er i tomrummet efter dødsfaldet, at sønnen og bedemanden mødes.

For ham er døden en unik begi-

venhed, mens det for hende bare er endnu en af dagens fem begravelser. Og alligevel bliver det også en unik oplevelse for hende.

Begivenhederne bliver ladet af dødens tilstedeværelse, men døden er en ensom sag, for afdøde og måske især for den efterladte, der her tilsyneladende ikke har nogen at dele oplevelsen med. Ingen står ham eller faderen nær, så han vandrer som en fremmed rundt i huset og må søge efter de ting, bedemanden skal bruge.

Det er en fortælling uden fortællingens fremdrift. Begivenhederne følger ikke efter hinanden med en kausal logik, men efter et dødens ritual. Der er ingen betydningsfulde valg eller for den sags skyld tilfældigheder, og alligevel bliver situationen unik – præcis som døden.

Der er en stemning af 'efter'. En dødens efterklang. Tomrummet efter en betydningsfuld begivenhed. Ladet med betydning, fordi man ikke kan gå tilbage – fordi noget er afsluttet.

Hvid

Alt bliver holdt sammen af denne tomhed, som ikke kan fanges i en synopsis, i et referat eller andet. En søn begraver sin far. Slut. Og hvordan starter og slutter en sådan fortælling. Den starter med et dødsfald, men vi ser det aldrig. Vi ser en foruroligende, uforståelig hvidhed. Der kommer mørkere nuancer i det hvide og konturerne af en mast og en person anes i den organiske hvidhed, der ikke kan bestemmes præcis som enten naturens egen hvidhed eller en teknisk manipulation med oplevelser. Det er sønnen, som må kæmpe sig gennem en snestorm for at nå frem. Han ved ikke faderen netop er død.

Filmen slutter igen i hvirvlende snemasser til skærmen går i hvidt. Fade out to white, men nu med ændret betydning. Den er ikke længere uforståelig eller foruroligende: Det er bare naturligt at fade ud til sort, hvid eller Jarmansk Blue. Her blev det så en rensende hvid død, hvor tomheden er des mere synlig.

Menneskets ensomme stemme, Rusland 1978/87. 87 min. I: Alexander Sokurov. F: Sergei Yurisditsky. P: Lenfilm Studios. Medv: Tatiana Goryacheva, Andrei Gradov, Vladimir Degtyaryev. Udl: Posthusteatret.

Den anden kreds, Rusland 1990. 92 min. I: Alexander Sokurov. F: Alexander Burow. Lyd: Wladimir Persov. Kl: R. Lissova. Medv: Piotr Alexandrov. Udl: Posthusteatret. Begge film får premiere i slutningen af september i Posthusteatret.